

Гупало Василь. П'ять з половиною пригод (скорочено)

Олександр (Фоззі) Сидоренко

Фоззі

Василь Гупало. П'ять з половиною пригод

Стислий переказ по главам, автор переказу: Світлана Перець.

Авторські права на переказ належать Укрлібу.

Приказка

На наших землях люде завжди різним жили: полювали, хлібчик ростили, сіль возили, розбійничали. Мені скрізь подобалося, хоч і люде траплялися різні. Та всі ми сходилися на думці, що кращого за наш край не знайти.

Мій дід на базарних площах казки співав із бандурою, батько – з кобзою. У дитинстві я чув, що Зелений Остап вийшов з лісу з новиною, яка змінила наш світ. Він відкрив властивості Чорного Дуба, який – залежно від обробки – ставав то легким і гнучким, то важким і твердим. І почали рубати дивні дерева, щоб робити з того дуба фіри без коней, човни, які плавали під водою, та повітряні хури, що їх назвали літаками. Ліс Чорного Дуба порубали вщент.

Від такого горя Зелений Остап образився на людство, прокляв нас і пішов углиб північних хаш. А люди почали шукати залишки Чорного Дуба у звичайних лісах. У тих людей був отаман, котрого звали Чорноротий. Багато хто постраждав від нього. На той момент, коли я вперше побачив Василя, ми ще не оговталися: жили, намагаючись намацати старі добрі часи.

Остання казка та перше диво

Коли ми вперше з ним зустрілися, я ходив по різних селах і розповідав людям казки. Знав тих казок на три торби з гіркою. У деяких містечках я вже побував двічі, казки мої слухали завзято, з площі не проганяли. А в цій роботі головне – спершу зрозуміти, про що людина хоче слухати, бо кожен прагне чути лише своє. Зазвичай люде хочуть послухати про те, як комусь майже гаплик був, але він усе одно долю подолав і переміг.

Одного разу перед Різдвом я стояв край базару в Підгірцях і гучно розповідав про каміння, що впало з неба, а з нього вийшли люде з трьома ногами. Казочку, яку я чув від чужинця на західнім кордоні, слухали кволо, бо покупці ще не скупились, а продавці – не розпродалися.

Зможніші діти їли млинці з медом і возилися на різдвяних санчатах із конячкою, а бідніші – слухали казкарів під наглядом суворої бабки.

Мене стала слухати така цікава панночка в кептарі, що я ледь не забувся.

Панночка сказала, що все, що я розповідаю – дурня, і не треба дітям іноземні жахи в голови заливати, а краще щось правдиве про наш край розповісти, де справжні дива трапляються!

Поки я міркував, у який спосіб із тієї ситуації вийти ще й, бажано, познайомитися ближче з тою дівчиною в кептарі, позаду щось гучно хрумкнуло на цілу округу. Виявилося, що це тріснув лід, і у великій ополонці бовталися конячка, санчата і з десяток діток.

Усі побігли до них, на ходу здаючи зі себе одягу, щоб врятувати. Бігли і бачили, як ополонка дедалі більшає, а можливість урятувати дітей – дедалі меншає.

Разом із усіма біг вусатий чоловік. Він із кожним кроком ставав ще більшим! За кілька метрів перетворився на казкового велетня, а позаду мене закричали: "Врятуй їх, Василю!". У того Вернигори засяяли білим очі, й мені стало ще страшніше. Кількома стрибками він доскочив до берега і вступив в ополонку. Річка Підгорянка була йому до плечей. Він мовчки йшов у воді, розгрібаючи крижини. Коли чоловік повернувся й підняв угору долоні, в яких сиділи діти, зчинилося таке ревище, якого я ніколи не чув. Люди на березі кричали від радості, стрибали та обіймалися. Я теж кричав та стрибав разом із громадою. А той богатир ще й конячку врятував зі санчатами.

Він, обійшовши натовп, відразу подався до міста. Там спочатку його було видно серед дахів, а потому, дець біля ратуші, він нахилився, а ми побігли за ним, щоб особисто подякувати. Я прибіг під ратушу серед перших. І впала мені в очі все та ж красива панночка, котра йшла кудись убік від головної площі, й вела вона зі собою якого дядька, накинувши на нього свій кептар. Натовп кинувся спершу до дітей, а я чомусь пішов слідом за дівчиною з чоловіком, наздогнав їх у провулку й гукнув почекаати. Вони обернулись, і я побачив, що то був велетень, котрий знову зменшився до звичайних розмірів. Він був мокрий, із його вусів крапало, і тримав він кілька малюнків із якимись горами. Я чомусь відразу зрозумів, що це він, і ноги мої не витримали такого дива. Я сів на сніг, кліпаючи очима. Чоловік підняв мене і представився: "Василь Гупало". Я теж відрекомендувався: "Левко Триндун". "От точно, що Триндун", – сказала панночка й запропонували іти грітися.

Ми пішли провулками кудись углиб міста, і з того моменту життя моє теж пішло іншим шляхом. Відразу скажу, що казок я вже не розповідав, бо довелося побачити стільки всього, що в жодній казці не почуєш. І Гупало Василь був лише першим дивом, яке я побачив. Але – головним.

Як Гупало Василь на Пасху москалів перестрів

Важко було повірити, що цей дядько і був той Гупало Василь, про якого булькотіли Підгірці й усі базари навколо. Тихий, спокійний, слова з нього не витягнеш, робив глечики на продаж, а пополудні малював для себе краєвиди зі стіни замку. І нічого схожого на велетня, котрий урятував діточок від загибелі у крижаній воді.

Решту зими й цілу весну ми жили в тієї панночки, котра звалася Премудрою. Вона мала доволі великий будинок біля базару. Я закохався в неї, бо була красива і мала дивну владу над чоловіками. Премудра майже не звертала на нас уваги, іноді дець

зникала на тиждень. У коморі завжди було що їсти, і я розлінився, казок не казкував, одначе читав розумні книжки, яких було багато в тому будинку. Коли Премудра верталася, я ходив за нею і розпитував про Василя: звідки він та чому такий. Іноді вона відбріхувалась, а іноді розповідала деякі історії, які я нотував, адже тоді ще збирався йти далі та розповідати казки. І ось вам один із записів тієї пори...

Одного разу Гупало Василь ішов собі на Миргород, де мав захищати великий ярмарок, на який зазіхали лихі люде з усіх боків. Злодії грабували покупців, коли ті повертались додому, зненацька нападаючи на них. А на минулий ярмарок лихі люде знайшли собі величезного та німого ватажка, а з ним іще таких самих купу. І тоді вони підпалили базар із одного боку й усіх на виході зустріли, позабиравши все до нитки.

Цього року саме на ярмарок припадала Пасха. Для захисту запросили Василя. За три дні він просив троє телят. Коли він майже доходив до Миргорода, почув зненацька страшенні крики біля води. У маленькому ставочку кричали люди, рятуючись від бджіл. Гупало Василь дістав із торбинки свого пензля, аркуша паперу і швиденько намалював вулик. Малюнок повісив на дереві. Котрась з бджіл полетіла до вулика, а за нею і решта. І підлітають вони до вулика й бачать, що то малюнок, хочуть вертати, а ззаду вже так підпирають, що й не вивернеш. Отже, зліпилися бджоли до купи навколо малюнка і важко-важко полетіли собі геть.

Василь сказав людям вилазити. Люди були усі великі та рукасті. Проте дякувати за допомогу не поспішали, а тоді вийшов із них найбільший і сказав, що за допомогу дарує Василеві життя. Василь засміявся, закрутив пензля, сам закрутився і став ураз велетнем зі страшними білими очима, які багато років лякали всіляку гидоту на землі. Пензель перетворився на здоровенну булаву, і нею Гупало Василь доброзичливо почухав свою стрижену під макітру голову. Їхній отаман почав виправдовуватися, що вони йшли з москалів, ніхто їх тут не знає, і вони – ніхто. А тоді всі знали, що москалі – це солдати, котрих цар забирав на 25 років і повертав уже тих, хто вижив. От і верталися вони, роблячи лиха та нічого не пам'ятаючи за горілкою.

Гупало Василь зменшився і запитав, чому ж вони мовчали. Отаман пояснив, що соромно було лихо витворяти серед своїх, тому й мовчали. Тоді Гупало сказав, що відтепер вони охоронятимуть ярмарок. За це пообіцяв їм троє телят. І пішли ці люди з Василем охороняти ярмарок. Тепер вони уже не мовчали і багато років там жили. А Гупало Василь віддав їм телят, допоміг скласти охоронну угоду, а потім намалював усіх, хто на ярмарку тому був і Пасху святкував.

Чорноротий та 666

Я продавав на підгорецькому базарі Василеві глечики. Одна жінка, Густя Петрівна, почала скаржитися на банду Чорноротого, що захопила її племінника Микиту, який пішов у ліс по дрова. Батько Микити з друзями кинувся було до лісу, та сокирники їх звідти випхнули. Я відразу зрозумів, що це справа для Василя, і побіг додому.

Премудра мала свою історію стосунків із Чорноротим, який тричі засилав до неї сватів. Тому вона у ліс йти не хотіла. А Гупало Василь одразу звівся, взяв найбільшого пензля, і ми разом пішли до лісу, що підіймався горами. Тут на Чорного Дуба майже не

натрапиш, тож ліс той іще був цілий.

Поплічники Чорноротого чекали на нас у лісі. Було їх десь сім-вісім. Гупало Василь прибрав мене за спину. Він взяв свого пензля, який перетворився на булаву. "Ось що", — сказав Гупало Василь і, ніби не поспішаючи, перебив найближчу смереку, яка була товстішою за мене чи не вдвічі. Сокирники відразу втекли. Я їм багато чого нагукав на доріжку, наказуючи ніколи не нападати на місцевих.

Ми пішли далі, просто вглиб лісу. Спочатку ми почули водоспад. Пішли на той звук і десь за пів години вийшли до нього. Праворуч від водоспаду був хутір, а біля нього – стрункий міст над річкою. Нам треба було або вертатись, або йти через нього. Гупало Василь, не звернувши на мене уваги, почав підніматися до хати. На хуторі хтось гупнув дверима і випустив собак. Собаки грізно брехали за тином, і ми пішли до мосту. Я завжди шалено боявся висоти, але вирішив піти першим, бо важив вполовину менше навіть за звичайного Василя. Я ступив на міст, намагаючись не дивитися на Підгорянку, що кипіла на камінні десь далеко внизу. Міст заскрипів, загойдався, і я вмить опинився на чотирьох, після чого швиденько поповз уперед.

І десь посередині мосту почув гучний регіт і вже знайоме мені не менш гучне: "От що...". Я поспішив до протилежного берега. Але регіт був попереду, а Василеве "От що..." ззаду. Я побачив Чорноротого. Він був великий, кремезний, чорнявий, мов той циган, і дійсно мав чорного рота, над яким не ростив вусів, маючи тільки бороду. Поруч нього пара якихось посіпак рубала сокирами канати, що ними міст було прив'язано до двох підпор. Лівий канат обірвався. Тоді я вчепився за правий і почав волати. Згодом обірвався і той. А я все кричав і впав на берег. Мене підчепили якимось гаком. "Здорова була, свіжино!" – привітався Чорноротий і підняв мене на ноги. Я відповів: "Зустрічайте парламентаря, пане Чорноротий".

А Василь по той бік знову збільшився в розмірах, але того було замало, щоби перестрибнути на наш берег, але вистачило для того, щоби ламати дерева і складати їх на березі, щоб збудувати новий міст.

Я сказав Чорноротому, що Василь – мій найближчий друг, якого тато подарував мені, коли я народився.

Отаман лишив посіпак на березі стежити за Василем, а ми з ним пішли доріжкою, що піднімалась у гори.

Ми прийшли у табір сокирників. За кілька хвилин на галявині вже запалало багаття, а неподалік від нього посіпаки розстелили на траві велику ковдру, поставили маленький низький стіл і накидали подушок. Чорноротий сів туди і заклично поплескав долонею по вільній подушці: сідай, мовляв.

Я сів, а він дістав стареньку колоду карт і почав її тасувати. Чорноротий сказав, що ми граємо на мою долю, а потому – на велетня. Але я запропонував зіграти спочатку на Микиту. Ми не починали грати, поки не привели переляканого та побитого худючого хлопця.

Я перевірів карти, щоби вони були чесні, й почалася гра. Я виграв Микиту. Почали грати на Гупала. Микитка тихенько прошепотів: "Сорочку його проси, бо чарівна".

Розбійник мав стареньку вишиванку. Я попросив поставити її на кін, і він погодився. Я знову виграв. Мене вже хотіли бити, але Микитка вмить накинув на голову отаманову сорочку і схопив мене за ногу. Й усе раптом зникло.

Мене добряче гепнуло на землю, після чого все навколо почало гавкати й розмовляти на різні голоси. Наді мною стрибали два чорні злі собаки, а поруч стояв якийсь чоловік зі зеленим волоссям на голові, зі зеленими вусами та зеленою бородою. Я знепритомнів.

А коли прийшов до тями, мене ніс на собі Гупало Василь, який уже повернувся до свого звичайного стану. Ми спускалися гірською стежкою, а попереду йшов Микитка. Я дізнався від хлопчика, що насправді та як тут було: на тому хуторі жив Зелений Остап зі своїми собаками. А Микитка з товаришем раз на тиждень бігав до нього допомагати зі садом-городом і розповідати новини з Підгірців. Коли Чорноротий захопив хлопця, щоби поповнити свою поріділу банду сокирників, Зелений Остап віддав за Микитку стародавню чарівну сорочку, яка могла перенести володаря й тих, хто за нього тримається, туди, куди він захоче, та лише раз на рік. Отаман сорочку взяв, але хлопця залишив собі, тому що злі люде слова свого не тримають. На наше спільне щастя, Чорноротий сорочкою за ті дні так і не скористався.

А Василь і Зелений Остап тим часом робили міст. За те, що я виграв у Чорноротого Микитку, Остап подарував оту чарівну сорочку мені. До вечора ми були в Підгірцях, де передали Микитку Густі Петрівні. На радощах вона напекла багато пиріжків.

Зміючий острів

На початку осені, коли люде вже майже зібрали врожай і готувалися до великого ярмарку, Гупало Василь раптом зазбирався в дорогу. Я зустрів його вранці на березі Підгорянки, де він вантажив зброю на стару козацьку чайку, що пристала до берега. Він сказав, що вирушає через Дніпро до Чорного моря, щоб допомогти козакам у битві.

Я образився, бо вважав, що ми найближчі друзі, котрим не слід розлучатись. Але згодом ми таки вирушили разом, розпочавши дивовижну пригоду.

Дорогою козаки співали своїх пісень, а я записував ті, яких раніше не чув. Василь сидів на веслах або малював краєвиди. Якщо ми зупинялися неподалік від селищ, він дарував малюнки місцевим. А люде віддячували, даючи нам молока та хліба.

Згодом ми вийшли у Дніпро і десь за тиждень зустрілися з козацьким військом біля місця, де починалося море. Чайок там гойдалося стільки, що кінця-краю їм не було видно. Вирушати мали завтра. А ввечері була гульня: чайки стали тісно одна до одної, козаки розливали по чарах гарячий мед, співали пісень, дехто навіть танцював, стрибаючи з човна в човен.

Зранку почалося справжнє пекло, бо татюрки, з якими мали воювати козаки, виявилися зовсім поруч. Підкрались уночі, дочекалися, поки ми нарешті вгамуємось, і зненацька напали, вийшовши з ранкового туману. Скільки козаків і чайок загинуло відразу, ще не прокинувшись, не знаю, та було таких багацько. Битва розбилася на безліч маленьких двобоїв, і кожен намагався вижити сам. Брехати не буду: я нікого тоді не вбив, у мене навіть шаблі не було. Та я допомагав.

Василь бився поруч із козаками, він трошив своєю булавою ворогів, але не збільшувався в розмірах, бо тоді наша чайка відразу би затонула.

І коли вже здавалося, що сил не лишається і що нам не перемогти, налетіла страшна буря. Усе зникло. Лишилися тільки шалений вітер і борт чайки, в який ми вчепилися з остатніх сил, аби врятуватися. Наш човен підняло майже до неба, і на мить я виразно побачив, як із хвиль з'явилася голова велетня, значно більшого навіть за великого Василя, а потому нас гепнуло згори об воду – й ураз не стало, чим дихати.

Я повернувся до тями й відчув, що лежу обличчям у піску, а ногами – у воді. Розплющивши очі, побачив, що вже настала ніч. Я звівся на ноги і так швидко, як тільки зміг, побіг берегом, шукаючи Василя. Дарма: всюди навколо були самі скелі та пісок. Я упав, заливаючись сльозами, бо вирішив, що врятувався лише я один.

Удруге оговтався вже наступного дня. І тоді я почув, як ліворуч, за скелями, наче хтось кричить. Там підіймався з піску Гупало Василь, а навколо нього стояли татюрки, котрі, вочевидь, також урятувались. Але в той момент мені було не до них. Я так зрадив, що Гупало теж живий, що закричав і побіг до нього.

Татюрків зі своїми кривими шаблями стояли навколо Василя. Почувши мій крик, усі обернулись, і то був ідеальний момент, аби Василеві збільшитись і побити їх, але він чомусь просто стояв. Ми помирилися з ворогами і не билися.

Василь мав бурдюк із водою, а татюрки – трохи гострої кінської ковбаси. Острів виявився дуже маленьким. Довкола грало Чорне море. На наше щастя, ми знайшли джерельце питної води, назбирали хмизу і запалили багаття. Посередині острова ми побудували табір. Сплели зі сухих водоростей хатку й рятувались у ній від сонця. Це в нас удома наближалася зима, а на острові було спекотно, як улітку. Ми їли рибу та зміюк, яких на острові було багато. У скелі Василь видовбував якісь величезні обличчя. Ми сподівалися, що хтось пропливе поруч і врятує нас. На мені весь той час була та сама чарівна сорочка, яку подарував мені Зелений Остап. Вона могла врятувати нас, але мав минути рік, відколи вона "спрацьовувала" востаннє.

Одного разу я побачив, як серед моря знову збирається страшна темрява. І вдарила страшна буря. І знову з'явився серед тих гігантських хвиль велетень, і всі його побачили. Вочевидь, той морський цар, не добивши нас уперше, збирався тепер просто змити острів разом із нами. Василь збільшився в розмірах, і ми повисли на ньому, вчепившись в його одяг. Він натомість узявся за скелю, з якої робив чи то пам'ятник, чи то скульптуру. Я заплющив очі й захотів понад усе опинитись у Підгірцях. Я тримався за Василя з усіх сил, аж раптом відчув, що вітер зник, як і звук бурі. А потому ми попадали на бруківку, боляче забилися, і я закричав, але не від болю, а від радощів, адже чарівна сорочка врятувала нас в останній момент і перенесла саме туди, куди я і хотів: на нашу ринкову площу.

Татюрки вирішили, що їх урятував Василь. А я відразу побіг замовити вареники з картоплею та з грибами. Забігаючи наперед, скажу, що риби і змії відтоді я не їм. А тоді Премудра зробила з нашого повернення велике свято на базарі.

Невесілля

Ближче до кінця літа моя стара бабця, у краях по той бік гір більш відома як сваха Триндичиха, прислала звістку: за тиждень планується заможне весілля, на якому потрібен розбитний хлопака, котрий знає всі тости з жартами та казки з приказками. Найкращий коваль містечка видає доньку заміж за мельникового сина, тож гульня планується весела, яскрава, днів десь на три. І додала бабця, що свого внука вона теж давно не бачила, тож є нагода все це поєднати...

Про всяк випадок я спитав у Василя, чи нема, випадково, в нього натхнення намалювати велике весілля по той бік гір, де носять вишиванки з іншим орнаментом, а говорять часом так, що і тверезому не зрозуміти. І, уявіть собі, Василь зненацька погодився! Тож ми за два дні й вирушили, бо ж горами шлях не з легких, а ми зі собою несли найбільшого мольберта й усіляке художницьке приладдя.

Дорогою я вкотре намагався розпитати Василя про його життя і про надзвичайні здібності, про те, чи правда, що він народився відразу з вусами та що знайшли його в колодязі. Гупало вперто мовчав і йшов, роздивляючись краєвиди. Три дні ми йшли. Я співав сам собі під ніс і поступово зникав до цього, бо ж більшість наших подорожей відбувалася саме так.

Стара Триндичиха розповідала мені усі родинні новини, а Гупало тим часом вивчав особливості місцевих глечиків. Бабця здивувалася, навіщо на весіллі маляр, але я їй сказав, що, згідно з останньою модою, треба намалювати на одній великій картині всіх тих, хто був запрошений на весілля.

До весілля лишався ще день, протягом якого я допомагав прикрашати весільний луг, а Гупало працював над портретом бабусі.

Молодята були красиві. Мельник пообіцяв у церкві, що їжі вистачить для всіх, навіть для випадкових перехожих, а коваль наголошував на тому, що має два вози горілки і стільки само меду. Розпочалось усе зразково: священник видав гарну промову. З погодою теж пощастило: і не жарко, і не холодно. Навіть вітру не було. Гуляли на лузі поблизу вітряка, звідти відкривався прекрасний краєвид на всі боки. Я провадив весілля перевіреним способом: стежив, аби пили часто і кричали гучно. Василь сів десь неподалік і тим часом малював тло для групового портрету: синє небо та зелений луг.

Зазвичай на весіллі бійка відбувається десь на третій день, але тут почали вже: ковалева рідня, що приїхала десь здалеку біла місцевих. Бійка тільки посилювалася. Ті гості, котрі відлучилися лужком пройтися, швидко повертались і бралися битися на боці своїх, не розуміючи, що ж відбувається насправді. Чоловіки, жінки, навіть діти, котрі щойно разом гралися, рвали одні на одних нові білі сорочки.

Гупало почав збільшуватися, як зазвичай робив це посеред якогось страхіття. Він почав вихоплювати зі штовханини чоловіків найвищого зросту і кидати їх просто, як м'ячики, але точно в копиці сіна. І кожен прилітав туди, вгрузав макітрою в копицю і стирчав звідти ногами. Люди злякалися і розбіглися. За кілька хвилин весілля розпалося, як і було до того, на дві половини. Між ними ходив туди-сюди Гупало, гупаючи величезним кулаком у середину власної долоні та стежачи, щоби ніхто не перетнув межі. Таким розлюченим я його ще не пам'ятав. Люди дивилися на велетня,

як на Божу кару. Він говорив, що люди все зіпсували, бо щойно бажали одне одному миру, діточок і щастя, а тоді побилися.

Наступного ранку всі прийшли на луг, помирилися і посідали за довгі столи. Такої гульні, якою все починалося, не було, проте гості без жодного гармидеру догуляли два дні. Я, як міг, намагався те все заради молодят склеїти. А Василь нікого там уже не малював, хоча той незакінчений малюнок-тло іще й досі висить у Триндичишиній хаті.

Післяказка

Після весілля ми розцілувалися з Триндичихою та й пішли собі додому. Подекуди спинялись, і Василь малював. Пам'ятаю, я ще спитав Василя, чи не боявся він промахнутися з тими гостями на весіллі, коли кидав їх у копиці. Гупало зненацька відповів, що не боявся, бо в дитинстві був воротарем.

Підходячи додому, ми побачили, що Підгірці палають. То було страшне лихо, якого боялися чи не більше за напад ворогів або повінь. Василь знову на ходу почав збільшуватись і вихоплюватись уперед. Я тільки перетинав міст, а мій товариш уже даленів біля ратуші. Назустріч бігли перелякані люди й протовпитися крізь них було важко. Не в змозі подолати натовп, я заліз на стовбур біля мосту, щоби хоч щось бачити. Я бачив, як на верхніх поверхах і дахах з'являлися люде, котрі не встигли вибігти на вулицю. І як Гупало швидко забирав їх звідтіля і, щоби не втрачати часу й урятувати всіх, відразу кидав у річку через замкову стіну. Ух, як вони кричали в польоті! Люде ж булькали у воду, і дехто починав там так борсатися, що відразу ставало зрозуміло: плавати не вміє. І тоді я стрибнув із моста й почав їх передавати на берег, а інші теж узялися допомагати. Так ми не один десяток урятували з води, аж поки вони перестали прилітати з-за стіни...

Пожежа вщухала. Я знайшов Василя, який зменшився до своїх звичайних розмірів. Він плакав, бо не встиг усіх урятувати. Мені нічого було йому відповісти. А тоді я сказав, що Підгірці відбудуються, бо нове завжди краще за старе. Гупало підняв обличчя, подивися на мене й відповів: "Ага. І нові люди будуть кращими за нас із тобою. Принаймні кращими за тебе - точно, бо такого триндуна вже не повторити". І раптом ми заіржали, мов коні, які давно йдуть поруч і яким ця дорога - в радість. А потому Василь підвівся і сказав, що ми підемо дивитися, як там будинок Премудрої.